

Prema »novom«* poimanju ruralnosti

Ana Barbič

*Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za agronomiju,
Ljubljana, Slovenija-Jugoslavija*

SAŽETAK Predmet članka čine pretpostavke ekološki orijentiranoga ruralnog razvitka, tj. takvog u kojem čovjekove aktivnosti neće narušavati nego poticati poštivanje zakonitosti samoodnovljivih prirodnih procesa. Osnovne komponente nove ruralnosti jesu seoski prostor, seoska zajednica (zajednica seoskih stanovnika) i seljačka obitelj. U središtu je seljak kao ekološki činilac koji se u odnosu s prirodom pojavljuje istovremeno kao njezin korisnik i čuvar. Lokalna samouprava – način organizacije života u kojemu seljani suodlučuju o programima razvoja područja na kojem žive – jest ne samo optimalan organizacijski oblik nego i najbolji psihološki (motivirajući) faktor ekološki orijentiranoga ruralnog razvoja. O tome su navedena i dva međusobno suprotna primjera realizacije planova razvoja seoskog područja u Republici Sloveniji.

Cljučne riječi: ruralnost, novo shvaćanje, ekološki usmjeren ruralni razvitak, seljak – aktor.

Primljeno: listopada 1990.

Prihvaćeno: prosinca 1990.

Članak izvorno objavljen u *Sociologiji sela*, Zagreb, 28 (1990) 109/110: 173-183.

Copyright © 2002 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research of Zagreb.
Sva prava pridržana – All rights reserved.

* Izraz »novo« u ovome tekstu nipošto ne znači nešto što nikada nije postojalo. On jednostavno znači uvažavanje onih iskustava i koncepata koji su se u prošlosti pokazali uspješnima, a smisljeno se dopunjuju sa suvremenim razvojnim smjericama, kojih je cilj povećanje kvalitete života svih ljudi, dakle i stanovnika seoskih područja, i to osobito onih žitelja koji su (unatoč mnogim ograničavajućim činiteljima) uspjeli preživjeti i ostati na obiteljskim gospodarstvima.

Napomena prevoditelja: Već u ovoj bilješki o naslovu članka autorica koristi termin »podeželje«, koji je u tekstu jedan od najučestalijih, a za koji u hrvatskom (i u srpskom) jeziku nema adekvatnog jednoznačnog prijevoda. »Podeželje« može, ovisno o kontekstu, označavati »pokrajinu« (ili »provinciju«), ali i »seoski prostor«, »seoske predjele«, »ruralnu zonu« i sl. U ovome prijevodu najčešće koristim sintagmu »seoski prostor« ili »seoska područja«, a na nekim mjestima – ovisno o kontekstu – i ostale varijante.

1. Uvod

»Ekološki usmjerenim« nazivam takav razvitak ruralnih područja u kojemu čovjekove aktivnosti ne narušavaju zakonitosti samoobnovljivih prirodnih procesa (*sustainable development*) nego ih, dapače, omogućuju i potiču. Zato ekologija nije prazna riječ i zamršena teorijska paradigma, nego konkretno čovjekovo posizanje u prirodu, međusobna ravnoteža njezinih sastavnica i samoregulacijskih mehanizama.

Seljak zapravo spada među najneposrednije ekološke činitelje (*actors*). U dodiru s prirodom, o kojoj ovisi, on istovremeno djeluje kao njezin korisnik i čuvar. Zato ne postupa uvijek i samo po zakonima ekonomike, nego često i, barem na prvi pogled, iracionalno. Pri svojim zahvatima u prirodu on uvažava tradiciju u koju su ugrađena iskustva premnogih generacija, pa postupa po vrednotama ravnopravnosti čovjeka i prirode te njezine ranjivosti i osjetljivosti na pretjerivanja svake vrste. Budući su seljakov opstanak i napredak ovisni o prirodnim dobrima kojima upravlja – vlasništvo nad zemljištem može biti pravna, ali ne i moralna kategorija, on je stoljećima bio »prisiljen« njima domaćinski postupati, čuvajući ih i poboljšavajući sve njihove funkcije: gospodarsku, »osiguravajuću« pa i estetsku.

Nabrojene tvrdnje, iako izražene u prezentu, u cijelosti su važile do industrijske ere, do početka kapitalizma. Zašto?

Uvođenjem i napretkom kapitalizma, koji je uvjetovao i poticao razvitak industrije koncentrirane u gradovima, seosko je područje s poljoprivredom kao glavnom djelatnošću na obiteljskim, u pravilu manjim gospodarstvima, sve više gubilo na važnosti. Industrijski razvoj, koji u poljoprivredi potiče proizvodnju hrane na industrijski način, zasnovan na znanosti i tehnologiji, mala je gospodarstva sve više potiskivao na marginu, i to ne samo kao proizvođače hrane nego i kao stanovnike seoskih područja. Ruralnost je tako značila, a očito u mnogo slučajeva još uvijek znači, i marginalnost koja se iskazuje u privrednom, socijalnom i kulturnom zaostajanju pokrajine za gradskim područjima (Gubert, 1989.).

Agrarna prenaseljenost, pomanjkanje radnih mjesta izvan poljoprivrede, slabo razvijena komunikacijska i komunalna infrastruktura te skromna opremljenost ruralnog prostora socijalnim, kulturnim i rekreacijskim ustanovama i aktivnostima, pridonose takoreći neprekidnom bijegu iz sela uglavnom mladih, što je seoska područja konačno potisnulo na privrednu, političku, socijalnu i kulturnu ivicu suvremenih društava.

Oživljavanje interesa za seoska područja i za rad na obiteljskom gospodarstvu potiče više činilaca, među kojima treba spomenuti barem slijedeće:

- zbog pomanjkanja radnih mjesta u industriji, što je posljedica uvođenja novih tehnoloških postupaka i tehnološkog viška zaposlenih, gradovi više ne mogu primati suvišnu niskokvalificiranu radnu snagu iz pokrajine;

- zalaz države blagostanja ujedno znači nužnost preusmjeravanja određenih društvenih slojeva i skupina od koncepta (državne) pomoći prema samopomoći (samozapošljavanje, međusobna pomoć u okviru primarnih društvenih grupa);
- seljaci koji s proizvodnjom hrane imaju sve veće troškove, stanovnici gradova koji pokušavaju pobjeći pred životom u sve zagađenijim naseljima, znanstvenici koji su postali svjesni ograničenih resursa, svi su oni u sve većem broju uvjereni da je nužno usporiti privredni rast i brižno razmisliti o budućnosti čovječanstva, jer su ugroženi kako obnovljivi tako i neobnovljivi resursi čovjekova opstanka.

2. Osnovne sastavnice koncepta »nove« ruralnosti

S pojavom i širenjem nove ekološke svijesti, kvalitetu života ne određuje više (samo) razina materijalnih dobara, nego i život i rad u relativno čistom okružju. Da bismo razumjeli i smisleno usmjeravali procese koji se događaju u seoskom području, u ovom članku pokušavamo odrediti seoski prostor (autoričin izraz: podeželje) kao prostor života i rada, selo kao zajednicu seljana koji u međusobnoj suradnji rješavaju zajedničke probleme, te obitelj i domaćinstvo kao primarnu socijalnu i ekonomsku zajednicu.

2.1. Seoski prostor

Kvaliteta života stanovnika seoskih područja zasniva se na uvođenju privrednih aktivnosti koje se temelje na lokalnim resursima/dobrima, a koje nisu u suprotnosti s očuvanjem okoliša.

U tržišnoj privredi rast se temelji na proizvodnji i potrošnji koje se ostvaruju na zakonima ponude i potražnje te na načelima podjele ostvarenog dobitka. Dohodovno uspješne privredne aktivnosti zato su nesumnjiva osnova razvitka ne samo urbanih nego i seoskih zajednica. Pri tome nije riječ samo o radnim mjestima za pojedine stanovnike pokrajine nego i o privrednim aktivnostima u seoskom prostoru, u okviru određene lokalne zajednice koja od doprinosa iz dohotka poduzeća i zaposlenih stvara uvjete za zadovoljenje zajedničkih potreba.

Zbog nužnosti racionalnog korištenja sirovina i čuvanja prirodnih resursa na kojima se temelje čovjekov opstanak i razvoj, dosadašnja uvjerenja da vrsta i obujam industrijske proizvodnje određuju potrebe za određenim dobrima, sve više zamjenjuju pogledi koji upozoravaju na mogućnost da se te potrebe zadovolje na različite načine. Radi se o različitim kombinacijama tehničkih pomagala i količine potrebnog rada, što u optimalnom omjeru osigurava jednake učinke uz manje troškove. Iskustva govore (Gershuny, 1984.: 49-51) da tehničke inovacije, barem u početku primjene, ne štete vrijeme. Kao primjer navodi stroj za pranje rublja: na njemu domaćice u početku, barem iz dva razloga, ne troše manje vremena za

pranje. Prvi je razlog u činjenici što one peru češće i veću količinu rublja i odjeće, koju su nabavile za sebe i obitelj baš zbog boljih mogućnosti pranja. Drugi je uzrok vezan za samu nesavršenost prvih generacija strojeva za pranje, jer je njima bilo komplicirano upravljati i jer su oni tražili više intervencija u toku procesa. Već u procesu učenja na vlastitom iskustvu, a i zbog konkurentne ponude na tržištu strojeva za pranje, domaćice prilagođuju kupovinu potrebama obitelji i vremenu koje imaju na raspolaganju. No, nesporno je prije svega da dimenziju vremena drukčije koriste zaposlene žene, a drukčije domaćice, a isto je tako određuju tehničke osobine stroja, kao što su utrošak električne energije, vode i sredstava za pranje.

Informacije o opasnostima što ih, pored prednosti, nosi tehnički napredak, upozoravaju na nužnost čuvanja prirodnih resursa, osobito zemljišta, pitke vode i zraka, od različitih oblika onečišćenja i neracionalnog korištenja. Racionalnost kao komponentu privrede usmjerene na očuvanje resursa, podupiru i sve češće preporuke znanstvenika koje idu za poticanjem razvoja utemeljenoga na zajedničkom (komunalnom) vlasništvu, takvu koje koriste i kojim upravljaju zajednice stanovnika (Berkes, 1989.). Znanstvenici navode pozitivna iskustva iz prošlosti koja su, zbog čisto profitno usmjerene tržišne privrede, utemeljene na individualizmu kao jednoj od prevladavajućih društvenih vrijednosti, takoreći potonula u zaborav. Naime, prednosti zajedničkog vlasništva, koje zahtijeva zajednički rad i upravljanje, upravo su u tome što ono potiče racionalno/domaćinsko iskorištavanje resursa i solidarnu raspodjelu.

U procesu oživljavanja tradicije nema i ne može biti riječi samo o golom oponašanju nekadašnjeg načina korištenja i uzdržavanja zajedničkog vlasništva kakve su, primjerice, bile seoske ledine čijem su korištenju seljani imali pristup u skladu sa svojim položajem na lokalnoj hijerarhijskoj ljestvici (Makarović, 1985.: 36-37), vezanim najčešće uz veličinu posjeda. Komunalno vlasništvo i upravljanje njime u suvremenosti više je vezano na ekološke nego na ekonomske zahtjeve, jer zahtijeva širenje toga vlasništva na područje regije, a ne samo pojedinih naselja. U traženju odgovora na pitanje mogu li se principi komunalnog vlasništva aplicirati regionalno ili čak globalno, Harrison (1989.) upozorava na dvije poteškoće. Prva se tiče nužnosti identificiranja i, koliko je moguće, preciznog kvantificiranja zajedničkog opsega vanjskih troškova, a druga se tiče potrebe za institucijama koje će biti kadre te troškove gospodarski upotrijebiti. Harrison ima na umu neku vrstu međunarodne ekološke policije, s ovlaštenjem da nadzire, otkriva i kažnjava.

Dok su prikazana rješenja za sada manje-više stvar budućnosti, život u seoskim područjima jest sadašnjost koju stanovnici uspoređuju s uvjetima života u gradskim naseljima. Kvaliteta života kao cilj razvijenih društava mora biti u jednakoj mjeri ostvariva stanovnicima seoskog prostora i onima u gradovima, mora biti mjerena jednakim pokazateljima te uređena i ocjenjivana stupnjem njihove ostvarenosti. Radi se prije svega o pokazateljima koji se tiču opremljenosti seoskih područja komunalnom infrastrukturom (ceste, gustoća autobusnih i željezničkih veza s centralnim naseljima, telefonska mreža itd.), te stupnjem razvijenosti socijal-

nih, obrazovnih i kulturnih aktivnosti pomoću kojih stanovnici zadovoljavaju svoje egzistencijalne i više potrebe (Barbič, et al., 1987.).

Stanovnici pokrajine, koji svoj život a prije svega mogućnosti zadovoljavanja različitih potreba uspoređuju sa životom i mogućnostima stanovnika gradova, žele i očekuju jednake uvjete/mogućnosti i za sebe. Potrošački se mentalitet, naime, vrlo brzo proširio iz gradova u seoski prostor, u kojem su stanovnici razmjerno brzo »zaboravili« na tradicionalne načine zadovoljavanja različitih potreba, na oblike međusobne pomoći i suradnje, na aktivnosti u slobodnom vremenu koje se temelje na međusobnim susretima i vlastitoj kreativnosti, i »odlučili« se za preuzimanje urbanih obrazaca življenja. A budući da tradiciju nije moguće lako zaboraviti i(li) iskorijeniti, valja očekivati da će stanovnici provincije, a posebno seljaci i članovi njihovih obitelji, pošto zaista steknu mogućnosti da zadovoljavaju svoje različite potrebe i interese u ustanovama i na načine koji su na raspolaganju gradskom življu, kvalitetu svoga života obogatiti tradicijama zajedničkog rada i života. Na umu imamo prije svega »gospodarnost« kao moralnu i ekonomsku kategoriju, na osnovi koje se seljaci, koji su u neposrednom odnosu s prirodom i o njoj ovisni, racionalno ponašaju kako u proizvodnom procesu tako i izvan proizvodnih aktivnosti. Takve vrednote u provinciju donose i oni stanovnici gradova koji su seoske prostore svjesno izabrali za mjesta rada i boravka, kao alternativu življenja u urbanoj sredini.

Budući da su seoska područja u pravilu manje razvijena i zato, u usporedbi s urbanim naseljima, slabije opremljena komunalnom, socijalnom, obrazovnom i kulturnom infrastrukturom, nužno je prelijevanje financijskih sredstava iz razvijenijih u manje razvijena područja, i to na principu solidarnosti i uzajamne ovisnosti. Gradovi ovise o pokrajini prije svega zbog opskrbe hranom, rekreacijskih aktivnosti stanovnika u seoskim prostorima, a i zbog mnogih radnika koji svakodnevno putuju iz okolice na posao u gradove. Upravo zato što ti radnici stanuju u selima, oni u najmanjoj mjeri opterećuju gradsku infrastrukturu, jer dio potreba (stanovanje, školovanje djece, kupovina osnovnih potrepština, pošta itd.) zadovoljavaju u mjestu boravka, tj. u pokrajini. S druge strane, gradovi velikom broju seoskih stanovnika osiguravaju radna mjesta, a dohodak od njih, zaposleni i njihova domaćinstva kombiniraju s dohotkom od gospodarstva.

Naravno, radna mjesta koja su u gradovima na raspolaganju dijelu seoskog stanovništva, ne mogu nadomjestiti privredne programe koji će seoskim zajednicama osigurati primjeren dohodak. Ti programi ne odnose se samo na seljačka gospodarstva koja se usmjeravaju na proizvodnju zdrave hrane nego i na niz drugih aktivnosti, prije svega na turizam i različite oblike aktivnosti u slobodnu vremenu u seoskom prostoru, što ih za stanovnike gradova organiziraju i izvode stanovnici sela kao svoju osnovnu ili dopunsku aktivnost. Dopunske aktivnosti u seoskom prostoru, koje već dugo nisu domena samo članova seljačkih obitelji i radnika u poljoprivredi (Friedland i Pugliese, 1989.: 154) i koje zbog, ekonomskih interesa, šire uporabu ruralnog prostora od čisto proizvodne i na potrošačku funkciju, toliko mijenjaju seoski prostor da neki autori (Marsden, 1989.) već govore o prestrukturiranju ruralnosti.

Da prestrukturiranje ruralnosti ne znači nužno i napredak, nego da može i ugroziti seoski prostor u njegovoj samostalnosti i ravnopravnom povezivanju s gradskim područjima, upozorava sve veći pritisak gradova, osobito na rijetko naseljena i slabije razvijena ruralna područja, da odlažu ekološki sumnjiv otpad ili da namještaju pokrajini i ljudima u njoj opasne industrijske pogone, nerijetko pod klinkom solidarne pomoći nerazvijenim krajevima. Takvim pritiscima uspješno se mogu oduprijeti one seoske zajednice kojih stanovnici znaju što hoće, i čiji se predstavnici trude da ta htijenja usklade i povežu u cjelovit program te da osiguraju načine za njegovo ostvarenje.

2.2. Seoske zajednice i upravljanje u njima

Činjenica da ljudi najbolje poznaju svoje probleme kao i putove njihova rješavanja, govori u prilog takve upravne organizacije unutar konkretnoga političkog sistema, koja će se temeljiti na lokalnoj samoupravi i vlastitim izvorima financiranja. Ako one nemaju formalne nadležnosti i osigurana financijska sredstva kojima bi, uz participaciju stanovnika, mogle rješavati svoje probleme, onda je stanovništvo umjesto aktivnog djelovanja potisnuto u stanje pasivnog reagiranja, ograničenog uglavnom na upućivanje zahtjeva nadređenim upravnim tijelima te na različite načine izražavanja nezadovoljstva njihovim radom. Ako se društvo ne brine dovoljno o njihovim problemima, umjesto zadovoljstva vlastitim uspjesima stanovnici lokalnih zajednica prepuštaju se jadikovanju, nezadovoljstvu i konačno samosažaljevanju. Sadašnje mjesne zajednice često su formirane manje-više administrativnom odlukom o njihovim granicama, umjesto na principu prirodnog razgraničenja prostora sa sličnim prirodnim uvjetima i tradicionalnim međusobnim vezama. Zato nisu iznimka mjesne zajednice u kojima pojedina naselja nemaju ni obične cestovne veze, a kamoli autobusne linije do sjedišta mjesne zajednice. Gotovo je pravilo da se, takoreći, u svakoj slovenskoj općini koja nije ograničena samo na područje grada, nađe mjesna zajednica čiji prostor i stanovnici imaju bolje veze sa susjednom nego s matičnom općinom.

Efikasno prostorno povezivanje i lokalna samouprava zato su nezaobilazne komponente projekata razvoja seoskih područja (Barbič, Gabrijelčič, Tomšič-Lušin, 1990.) utemeljenoga na teorijskim i empirijskim spoznajama o tome da je stanovništvo nužno tretirati istovremeno kao objekt i kao subjekt razvoja lokalnih zajednica (Barbič, 1990.). Pretpostavlja se, također, da su prostorno manje samoupravne jedinice, koje u pokrajini mogu obuhvaćati samo jedno selo ili nekoliko zasełaka, bolje integrirane nego zajednice koje obuhvaćaju više sela i zasełaka, iako valja upozoriti da sama veličina lokalne zajednice još nije garancija usklađenosti interesa njezinih stanovnika.

Atomiziranost naselja u posebna domaćinstva, usmjerena samo ili pretežno na zadovoljavanje potreba ukućana, kao posljedica nastojanja i aktivnosti na osiguravanju ekonomskih uvjeta njihova opstanka, čemu dodatno pridonosi prodor tržišne privrede i urbanog načina života, omekšala je čvrstoću najbolje integrira-

nih seoskih zajednica. I programi Republike Slovenije koji se odnose na očuvanje kulturne baštine, pristupom utemeljenim gotovo isključivo na stručnim kriterijima i nacionalnim interesima, umjesto povezivanju dodatno pridonose dezintegraciji konkretnih seoskih zajednica. Kao primjer spomenimo rezultate sociološke analize sela Goče, koja je izvedena u međunarodnom znanstvenom kampu »Revitalizacija naselja goričkog krasa«, održanom od 8. do 16. srpnja 1988. godine u organizaciji Gradske istraživačke zajednice Ljubljana i FAGG, Odjela za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani, u kojem je kao mentorica sociološke grupe sudjelovala autorica ovog teksta.

Grupa je utvrdila da u selu, s jedne strane, postoji nesuglasje između seljana i Republičkog zavoda za zaštitu prirodnoga i kulturnog naslijeđa te, s druge, sporovi među samim seljanima o redoslijedu kojim će pojedina domaćinstva dobivati republičku pomoć za obnovu svojih kuća i gospodarskih zgrada. Tako, primjerice, seljaci ne prihvaćaju uvjete što ih za obnovu pojedinih zgrada postavlja Republički zavod na osnovi posebne odluke o zaštiti Goča kao izvanredno značajnoga etnološkog spomenika. Po toj se odluci fasade i silhueta sela ne mogu mijenjati bez posebnog odobrenja ove republičke ustanove. I pojedine zgrade ne smiju se obnavljati bez dopuštenja posebne komisije koja će pregledati objekt i zatim izraditi uvjete za obnovu, a stručnjaci Zavoda izrađuju nacrt po kojem je moguće izvesti adaptaciju. Odbijanje ili nesklonost seljana prema propisanim uvjetima obnavljanja zgrada ni u jednom se slučaju ne može pripisati njihovoj nesklonosti prema tradiciji i kulturnom naslijeđu, nego zamršenosti i dugotrajnosti postupka dobivanja potrebnih dozvola za obnovu, a s druge strane, i većim troškovima obnove u skladu sa zahtjevima republičkih i općinskih stručnih tijela. Od zamršenosti i trajanja spomenutih postupaka (od zahtjeva za obnovu do početka radova), u selu Goče još su veći problem sukobi među seljanima. Sukobi su vezani i uz samu ideju obnove i uz unutarnje odnose među stanovnicima.

Zamisao o obnovi Goče seljanima je »nametnuta«, jer u njezino oblikovanje oni nisu bili uključeni kao ravnopravni partneri. Neka tradicionalna rješenja u zidanju kuća i gospodarskih zgrada, kao i prostorni plan samog naselja, po mišljenju ljudi, ne odgovaraju suvremenosti. Seljaci upozoravaju na pomanjkanje potrebnog građevinskog materijala i majstora koji vladaju određenim poslovima, na radnu ekstenzivnost postupaka i slično. Ujedno tvrde da nekadašnji plan sela nije primjeren suvremenim tehničkim sredstvima (automobilima, traktorima i drugim seljačkim strojevima) prije svega zbog uskih ulica i stambenih zgrada na njihovu rubu.

Stručnjaci vide rješenje problema u postavljanju gospodarskih zgrada na rubu sela, izvan zaštićene jezgre, dok (svi) seljaci nisu zagrijani za takvo rješenje, vjerojatno opet zbog toga što u traženju odgovarajućeg rješenja nisu sudjelovali od samog početka. U tom bi slučaju vjerojatno zajedno sa stručnjacima izabrali isto rješenje, a stručnjake-arhitektae ovlastili da ga tehnički domisle.

Do nesuglasja među seljanima dolazi i zbog njihovih unutarnjih odnosa. Većina, naime, misli da je određena osoba, koja za svoja stajališta pokušava pridobiti i

stručnjake, prisvojila pravo odlučivanja u ime seljana. To je u selu izazvalo sveopće uzajamno nepovjerenje, a onda i teškoće kada seljaci moraju odlučiti kome treba najprije dodijeliti republičku pomoć za obnovu kuće i(li) gospodarske zgrade.

Opisani slučaj koristimo kao ilustraciju da selo može uspješno djelovati samo kao zajednica seoskih domaćinstava i seljaka koji u uzajamnoj suradnji sami oblikuju unutarnju hijerarhijsku strukturu i dodjeljuju pojedine uloge onima za koje misle da ih mogu najbolje obaviti. Svako nametanje tuđih pogleda i rješenja u seljanima budi otpor, što znači da stručne grupe kompetentne za rješavanje određenoga problema, moraju uključiti ljude kojih se ti problemi tiču, i to u sve faze rješavanja problema, i osigurati im odgovarajuću ulogu u svim procesima odlučivanja.

Zaustaviti propadanja seoskih zajednica i njihov postupni razvoj, moguće je samo temeljem usklađenog i međusobno povezanog rješavanja triju skupina problema. To su: problemi urbanističke naravi, proizvodni problemi, te problemi društvenih djelatnosti i društvenog života (Žarkov, 1988.: 16). U selu je međusobna povezanost tih triju komponenti života i rada neposredno vidljiva kroz javnost uloga koje u seoskoj zajednici pripadaju pojedincima i pojedinim domaćinstvima, te vidljivost aktera koji te uloge obnašaju. Zato je uvažavanje te činjenice preduvjet uspješnosti svake akcije u selima, bilo da se radi o modernizaciji seljačke proizvodnje, o osnivanju turističkog društva, organiziranju kakva tečaja ili ičemu sličnom.

Ova razmišljanja o važnosti lokalne samouprave nipošto ne znače da ta samouprava može nadomjestiti državnu upravu na najnižoj, tj. općinskoj razini. Ona samo upozoravaju da postupci općinskih upravnih organa mogu omesti ili potaknuti stanovnike pojedinih naselja/mjesnih zajednica da se aktivno uključe u razvojne procese. Zato se čini potrebnim spomenuti primjer kako općina pomaže pojedincima i obiteljima koje žele stvari promijeniti u skladu sa stručnim prijedlozima, olakšavajući im dobivanje različitih dozvola za gradnju, obnovu, kupovinu itd.

Radi se o odredbama za poticanje obnove etnoloških spomenika, što ih je pripremio Komitet za društveno-ekonomski razvoj Skupštine općine Šmarje pri Jelšah, i što ih, je zajedno s Odlukom o proglašenju prirodnih znamenitosti i povijesnih spomenika na području općine Šmarje pri Jelšah, u proljeće 1990. godina usvojila skupština te općine. Deset odredbi odnosi se na oslobađanje od plaćanja poreza na promet za nabavljeni materijal, oslobađanje od općinskog poreza na promet nekretnina, od plaćanja naknade za upotrebu stambenog zemljišta, od poreza iz poljoprivrede na rok od pet godina ako se radi o obnovi gospodarskog objekta, besplatno dobivanje lokacijske dozvole, subvencioniranje suglasnosti za lokaciju, subvencioniranje projektne dokumentacije za razliku između cijene standardnog projekta i projekta po narudžbi, sufinansiranje obnove objekata u skladu s kriterijima fonda za obnovu spomenika, prednost pri dodjeljivanju kredita za stambenu izgradnju u radnim organizacijama te ponudu besplatnog savjetovanja u fazi priprema obnove spomenika.

Rrečenom je odlukom na području općine Šmarje pri Jelšah obuhvaćen jedan mjesni park, 20 prirodnih spomenika, devet naseljskih kulturnih spomenika, oko 300 arheoloških spomenika, 92 umjetnička spomenika (zgrada, dvoraca, sakralnih spomenika), dva javna spomenika i znamenja, 77 etnoloških spomenika te 23 povijesna i memorijalna spomenika.

Odgovornim odnosom spram prirodnog i kulturnog naslijeđa, kojim je to naslijeđe stavljeno u funkciju bržeg razvoja, manje razvijena slovenska općina Šmarje pri Jelšah strategiju postupnog dostizanja razvijenih općina zamjenjuje razvojnom strategijom razvijenih, prije svega zapadnoeuropskih država, u kojima očuvan prostor i osigurano kulturno naslijeđe čine važnu osnovu mnogim privrednim djelatnostima. Unatoč optimizmu koji zrači iz opisanog primjera, valja naglasiti da povezivanje tradicije (starog) i inovacija (novog) može prouzročiti različite suprotnosti i konflikte među stanovnicima lokalnih zajednica, a ponajprije između stanovnika i ustanova koje pokušavaju kroititi njihovu sudbinu. Riječ je prije svega o slučajevima u kojima je za određeno područje ovlaštena neka posebna ustanova, u pravilu od republičkog značaja, ili je bar postavljena i financirana iz republičkih izvora. Takva se ustanova, zbog financijske neovisnosti o lokalnim vlastima i u pravilu visoke i općepriznate stručnosti zaposlenih, često postavlja iznad lokalne uprave, te se tako otuđuje i od nje i od stanovnika kojima na stručnim osnovama pokušava određivati način života i rada.

2.3. Seljačka obitelj/domaćinstvo

Iako obitelj poimamo prvenstveno kao socijalnu, a tek potom kao privrednu zajednicu, poljoprivreda kao osnovna ili barem značajna djelatnost seljačkog domaćinstva jest uvjet za određivanje njegovih članova kao posebne socijalne zajednice – seljačke obitelji.

Kako bismo lakše odredili obiteljsko gospodarstvo kao proizvodnu zajednicu, pogledajmo neke nalaze analize Nole Reinhardt i Peggy Barlett (1989.: 203-225). Pitanje što ga autorice postavljaju i na koje traže odgovor, glasi otprilike ovako: jesu li se obiteljska gospodarstva u SAD održala zbog svoje sposobnosti za privredno takmičenje s velikim kapitalističkim zemljoposjedima, ili zbog vlastitih proizvodnih posebnosti?

Autorice utvrđuju da očuvanje obiteljskih gospodarstava valja nedvosmisleno pripisati njihovoj sposobnosti za ekonomsku utakmicu s kapitalističkim farmama, i to zbog organizacijskih i posjedovnih osobina obiteljskih gospodarstava, i to zbog cjelovitosti ciljeva vlasnika/gospodara, metoda planiranja troškova te radnih odnosa u obitelji. Po njima, obiteljsko se gospodarstvo razlikuje od kapitalističke proizvodnje, iako se slažu s tvrdnjama Harriet Friedmann (1978., 1980.) da su se obiteljska gospodarstva na različite načine prilagođavala novim privrednim okolnostima. N. Reinhardt i P. Barlett razlikuju obiteljsko gospodarstvo od kapitalističkih organizacijskih oblika prvenstveno po dva kriterija: po ciljevima privredne

jedinice i po organizaciji radnog procesa. Kapitalistička ili industrijska poljoprivreda shvaća se kao investicija i neka će jedinica uspješno preživjeti samo ostvari li prosječnu (»normalnu«) profitnu stopu, uzimajući u obzir tržišnu vrijednost svih uporabljenih resursa. Ciljevi koje slijedi obiteljsko gospodarstvo, kompleksniji su. Iako seljaci u prihvaćanju dugoročnih gospodarskih odluka nesumnjivo nastoje maksimizirati čisti dohodak, oni uvažavaju i nedohodovne aspekte poljoprivrede te ruralni način življenja. Ti različiti ciljevi nisu svojstveni samo jednom ili samo drugom načinu gospodarenja, nego se u specifičnim slučajevima mogu donekle preklapati. Razlikuju se, međutim, u naglascima u procesima odlučivanja.

U organizaciji proizvodnje autorice vide slijedeće razlike: za kapitalističku ili industrijsku farmu značajna je odvojenost vlasništva, upravljanja (menadžmenta) i rada. Svakodnevni rad nadzire menadžer, a izvode ga unajmljeni radnici. Vlasnici se u taj svakodnevni rad ne miješaju, ali će povući svoja sredstva vide li bolje investicijske mogućnosti negdje drugdje. Radni proces na obiteljskom gospodarstvu sigurno ima neke sličnosti s procesom na kapitalističkoj farmi – na primjer podjelu rada po spolu i starosti, s muškim gospodarom kao menadžerom, ali se kao posebnosti obiteljskih gospodarstava ističu važnost srodničkih odnosa te neposredno sudjelovanje vlasnika u obavljanju svakodnevnih poslova na gospodarstvu. Upravo srodnički odnosi među članovima seljačkog gospodarstva određuju socijalne odnose, kojih je bit solidarnost i međusobna suradnja, što se pokazuje i u samoj organizaciji radnih procesa.

Osim visokog stupnja međusobne suradnje i solidarnosti članova, za seljačke je obitelji značajna tradicionalnost međusobnih odnosa, koja većini mladih ne odgovara. Otvorenost i povezivanje seoskoga socijalnog prostora s urbanim, čemu pogoduju dobre komunikacijske veze i dostup sredstvima javnog informiranja, još više pokazuje tradicionalnost odnosa u seljačkoj obitelji. Ona se iskazuje u tome što roditelji do kasne starosti ne prepuštaju gospodarstvo nasljedniku/nasljednici, što se kćer/snaha mora u vođenju domaćinstva prilagođavati, ako već ne i pokoravati majci/svekrvi, i što mlada monogamna obitelj, zbog života u višegeneracijskom domaćinstvu, nema uvjeta za razvijanje intimnih odnosa među svojim članovima (muža i žene, roditelja i djece).

Transparentnost međusobnih odnosa kakva postoji u seljačkoj obitelji/domaćinstvu, ponajviše obilježava i odnose u seoskoj zajednici. Osobni kontakti i poznavanje obiteljskih (gospodarskih i socijalnih) prilika suseljana, s jedne strane, ograničava pojedinu obitelj, a s druge joj strane osigurava solidarnost, pomoć i suradnju ne samo u teškoćama nego i u sasvim običnim poslovima proizvodne naravi, i omogućava sudjelovanje svih (većine) u rješavanju zajedničkih problema.

Dodamo li svemu ovome i ograničene ekonomske mogućnosti, osobito u planinskim područjima, ograničene mogućnosti zadovoljavanja i razvijanja socijalnih i kulturnih potreba u seoskom prostoru te još uvijek razmjerno nizak ugled seljačkog poziva, dolazimo do zaključka da seljačke obitelji/domaćinstva nisu izolirane gospodarsko-socijalne skupine, nego najtešnje ovise o položaju poljoprivrede kao privredne grane te o selu i provinciji kao načinu življenja.

3. Novi koncept ruralnosti kao okvir razvojnih strategija

Novi koncept ruralnosti teži poticanju takvih privrednih aktivnosti u seoskom prostoru, koje neće biti u suprotnosti s ciljevima očuvanja prirodnih resursa i kulturne baštine, nego će poticati njihov aktivan suživot, a stanovnicima osigurati dostojnu razinu života.

Temeljne su komponente takva koncepta slijedeće:

- Očuvanje seoskog prostora i osiguranje prirodnih resursa prioritarnim je zadatkom prihvatila većina razvijenih država. Različiti, prije svega ekološki pokreti, upozoravaju na ograničenost raspoloživih resursa i ujedno šire spoznaju o rastućoj zagađenosti okoliša, što pridonosi podizanju opće ekološke osviještenosti ljudi.
- Razvoj poljoprivrednih proizvodnih tehnika i mehanizacije, koji je uvelike smanjio potrebnu radnu snagu ili je čak u nekim operacijama gotovo posve nadomjestio, prouzročio je smanjenje broja seljačkog stanovništva i otvorio prostor neseljačkom stanovništvu, koje se naseljava u seoske prostore prije svega jer su manje zagađeni od gradova. Svakako je važno naglasiti da nije riječ o nekom univerzalnom procesu koji bi u jednakoj mjeri vrijedio za sve države, ili za različita područja jedne države. Udaljeni i planinski predjeli sa slabo razvijenom komunikacijskom, socijalnom i kulturnom infrastrukturom, gube seljačko stanovništvo, a da istodobno nema vidljivih znakova da će ga nadomjestiti stanovnici gradova. Ako država želi takva područja očuvati naseljenima, valja izraditi posebne programe za njihov razvoj, te osigurati potrebna sredstva za poticanje i ostvarenje takvih programa. Među mogućim razvojnim pravicima takvih područja valja spomenuti promjenu njihove namjene u rekreacijska područja, područja kuća za odmor ili u komunalno vlasništvo za zajedničku ispašu, lov, ili kakvu drugu privrednu namjenu.
- Zbog povećanog broja nepoljoprivrednog stanovništva, u dobrom dijelu seoskih prostora poljoprivreda više nije prevladavajuća privredna djelatnost, a dopunske djelatnosti nisu više obilježja samo seljačkih gospodarstava. Unatoč tome većina se seljačkog stanovništva, bez obzira na svoju osnovnu profesionalnu aktivnost, bavi proizvodnjom hrane, što je jedan od činilaca povezivanja stanovnika koji razmjenjuju iskustva i znanje, uspoređuju proizvode i njihovu kvalitetu.
- Osobni kontakti seljacima omogućuju uspostavljanje lokalne samouprave, s najuglednijom osobom kao izabranim seoskim »knezom-kneginjom«.¹ Selo kao zajednica seljana može u većoj mjeri od urbane jedinice (bloka, susjed-

¹ U originalu stoji »županom-županjo«, i to u navodnicima. Odlučio sam se za prijevod »župana« kao »kneza«, iako mi je poznato da je u različitim krajevima hrvatskoga jezičnog područja bilo i drukčijih tradicionalnih, dijalektalnih, kolokvijalnih i ostalih naziva za formalnoga ili neformalnoga seoskog starješinu kao, primjerice, »kmet«, »birov« i sl. (*napomena prevoditelja*).

stva) upravljati vlastitim poslovima i rješavati zajedničke probleme na temelju sudjelovanja svih, ili barem većine članova seoske zajednice. Mnogi autori (Cernea, 1985.; Fals-Broda, 1988.; Crehan i Van Oppen, 1988.; Barbič, 1990.) tvrde da su razvojni projekti »za ljude« mnogo manje efikasni od projekata koje suoblikuju i izvode stanovnici kojih se projekt tiče. Profesionalna je pomoć u tome nesumnjivo veoma potrebna, osobito u izboru ciljeva i definiranju odnosnih strategija za njihovu provedbu.

- Činjenica da stanovnici (seljani) rade zajedno, postižu postavljene etapne ciljeve neke akcije, ali se suočavaju i s neuspjesima, pridonosi oblikovanju lokalnoga/seoskog identiteta koji razlikuje zaselak/selo/mjesnu zajednicu od drugih, i predstavlja motivacijski činilac za nastavak zajedničkog rada.

Naglašavanje samo pozitivnih aspekata zajedničkih akcija može, naravno, zvučati romantično i nerealno. Moguće je, naime, na primjerima pokazati kako zajedničke akcije nisu uspjele, ili ih čak nije bilo moguće pokrenuti, upravo zbog toga što je u suvremenim razvijenim društvima individualizam postao jedna od prevladavajućih vrednota. On se temelji na poimanju pojedinca kao samostalnog bića koje je kadro biti slobodno i samopotvrđivati se u aktivnostima, i koje ima neotuđivo pravo u odnosu na zahtjeve bilo koje društvene grupe kojoj pripada (Berger, 1984.: 314). Takav koncept individualizma kritizira i sam Berger (1984.: 314) kada naglašava da individualizam znači otklon od »zajedničkog ljudskog obrasca« (oblika međusobnih odnosa) kakav se može sresti u nezapadnim društvima, kao i unutar pojedinih slojeva zapadnih društava, primjerice u ruralnim kulturama južne Europe.

Suradnja stanovnika u pojedinim akcijama ograničena je na vrijeme potrebno za postizanje postavljenog cilja. Grupa koja je sudjelovala u konkretnoj akciji, može se latiti novog zadatka i sudjelovati u njegovu ostvarenju, ali takva grupa još uvijek ne utvrđuje trajnije oblike suradnje. To utvrđuju formalni oblici organiziranosti, u koje se pojedinci uključuju zbog potrebe za dugoročnom suradnjom, u pravilu na osnovi trajnijega privrednog interesa. Primjer takve suradnje, s više nego stoljetnom tradicijom, u slovenskom prostoru čine (seljačke) zadruge, iskustva kojih valja uvažavati i ubuduće.

Neki razvojni trendovi, kao što su na primjer prijelaz od pomoći institucija na samopomoć, od važnosti i uloge državnih stranaka na važnost i ulogu lokalnih stranaka, sve veća važnost kulture i kulturnih djelatnosti, duži ekonomski ciklusi i globalizacija privrede, vjerojatno će umanjiti nedostatke klasičnoga kapitalističkog modela i tržišne ekonomije. I posljedica, a ujedno i poticaj naznačenim promjenama bit će (novo) uvažavanje humanosti, suradnje i međusobne pomoći, moralnosti i »gospodarnosti«, da spomenem samo neke osnovne vrednote »tržišne« privrede budućnosti.

Literatura

1. Barbič, Ana (1990.): Prebivalci kot objekt in kot subjekt projektov za razvoj podeželskih skupnosti. – **Sodobno kmetijstvo**, Ljubljana, (1990) 1: 6-8.
2. Barbič, Ana, et al. (1987.): Domača obrt in kulturno-socialni razvoj : projekt Celovit razvoj manj razvitih občin območji Suhe Krajine v občini Trebnje. – Ljubljana : Biotehniška fakulteta, VTOZD za agronomijo, 21 + 15 str.
3. Barbič, Ana; Gabrijelčič, Peter; Tomšič Lušin, Jerica (1990.): Naravni viri in kulturna dediščina kot temelj razvoja podeželja. – **IB-revija za planiranje**, Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, (1990) 1/2: 18-30.
4. Berger, Peter L. (1984.): Demokratija u današnjem svetu (*Democracy in the Contemporary World*). – **Pregled**, Beograd, Ambasada USA, (1984) 227: 2-6.
5. Berkes, Fikret (ed.) (1989.): Common Property Resources : Ecology and Community – Based Sustainable Development. – London : Belhaven Press, 302 p.
6. Bodenstedt, Andreas A. (1981.): The Challenge of Agricultural Mechanization to Rural Sociology. – **Sociologia Ruralis**, Van Gorcum, 21 (1981) 1: 43-56.
7. Cernea, Michael M. (ed.) (1985.): Putting People First : Sociological Variables in Rural Development. – Oxford : Oxford University Press, 430 p.
8. Crehan, K.; Van Oppen, A. (1988.): Understanding of (Development) : An Arena of Struggle. – **Sociologia Ruralis**, Van Gorcum, 28 (1988) 2/3: 113-115.
9. Fals-Borda, O. (1988.): Rural Participation and Peasant Resistance. Paper presented at **VII. World Congress for Rural Sociology : Food Security and Rural Development**, Bologna, Italy, 26 June – 02 July, 1988, 16 p.
10. Friedland, William H.; Pugliese, Enrico (1989.): Class Formation and Decomposition in Modern Capitalist Agriculture : Comparative Perspective. – **Sociologia Ruralis**, Van Gorcum, 29 (1989) 2: 149-165.
11. Friedmann, Harriet (1978.): Simple Commodity Production and Wage Labour in the American Plains. – **Journal of Peasant Studies**, (1978) 1: 71-100.
12. Friedmann, Harriet (1980.): Household Production and the National Economy : Concepts for the Analysis of Agrarian Formations. – **Journal of Peasant Studies**, (1980) 2: 158-184.
13. Gershuny, Jonatan (1984.): Growth, Social Inovation and Time Use. – In: Kenneth E. Boulding (ed.): **The Economics of Human Betterment**. – New York : Macmillan Press Ltd., pp. 36-571.
14. Gubert, Renzo (ed.) (1989.): Ruralita e marginalita. – Milano: Franco Angeli, 354 p.
15. Harrison, Alan (1989.): Common Property Resources : Ecology and Community Based Sustainable Development / Edited by Fikret Berkes. – Reading : University of Reading, 2 p. (Rukopis recenzije)
16. Makarovič, Marija (1985.): Predgrad in Predgrajci. – Ljubljana : Kulturna skupnost Kočevje, 508 str.
17. Marsden, Terry (1989.): Restructuring Rurality. – **Sociologia Ruralis**, Van Gorcum, 29 (1989) 3/4: 312-317.
18. Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Šmarje pri Jelšah, maj 1990.
19. Peterson, M. (1987.): What Kind of Africulture? Sources of Imbalances In West European Agrarian Structures. – In: D. Thorniley (ed.): **The Economics and Sociology of Rural Communities**. – Averbury : East-West Perspective, pp. 23-76.
20. Pogačnik, Borut (1988.): Razprava. Prvi posvet aktivov zadružnic Slovenije, Republiška konferenca SZDL; Zadružna zveza Slovenije, Ljubljana, 06. 03. 1988.

21. Reinhardt, Nola; Barlett, Peggy (1989.): The Persistence of Family Farms in United States Agriculture. – **Sociologia Ruralis**, Van Gorcum, 29 (1989) 3/4: 203-225.
22. Rifkin, Jeremy (1986.): Posustajanje budućnosti. – Zagreb : Naprijed, 295 str.
23. Šušar, Stipe (1988.): Sociologija sela 2. – Zagreb : Školska knjiga, 562 str.
24. Ukrepi za spodbujanje prenove etnoloških spomenikov (1990.) – Šmarje pri Jelšah : Skupščina občine Šmarje pri Jelšah, maj 1990.
25. Žarkov, Dubravka (1988.): Zapis o socioloških vidikih prenove naselij goriškega krasa. Mednarodni raziskovalni tabor »Revitalizacija naselij goriškega krasa«, Nova Gorica, 08.07.-16.07.1988. – Ljubljana : Mestna raziskovalna skupnost 1; FAGG-arhitektura, 22 str. (strojopis)

Sa slovenskoga preveo: Ivan Magdalenic

Ana Barbič

University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Agriculture,
Ljubljana, Slovenia – Yugoslavia

Towards a »New« Concept of Rurality

Summary

The author in this article treats preconditions for an ecologically oriented rural development, i. e. one in which human activities will not disrupt but respect the laws that govern self-renewing natural processes. The basic components of the new rurality are the rural environment, the village community (the community of village inhabitants) and the peasant's family. In its centre stands the peasant as an ecological factor who is both the user and the guardian of nature. Local self-rulean organization of life – in which the peasants share in decision-making about development programmes in areas they live in – is not only the optimum form of organization, but also the best psychological (motivating) factor of an ecologically oriented rural development. Two contrasting examples are given that show how development plans for rural Slovenia are being realized.

Key words: rurality, new concept, ecologically oriented rural development, peasant – actor.

Received on: october 1990

Accepted on: december 1990

The article originally published in *Sociologija sela*, Zagreb, 28 (1990) 109/110: 173-183.

Ана Барбич

Люблянский университет, Биотехнический факультет, Отделение агрономии, Словения - Югославия

К »новому« пониманию сельской местности

Резюме

Автор статьи исходит из предпосылок экологически ориентированного развития сельской местности, в которой деятельность человека не будет нарушать закономерность природных процессов, а, наоборот, будет побуждать эти самообновляющиеся процессы. Основными компонентами новой сельской местности являются сельское пространство, крестьянская община (объединение сельского населения) и крестьянская семья. В центре внимания крестьянин как экологический фактор, который по отношению к природе одновременно является и её пользователем и её охранителем. Местное самоуправление - способ организации жизни, в рамках которой крестьяне участвуют в принятии решений относительно программ развития местности, где они проживают - является не только оптимальным видом организации, но и наилучшим психологическим (мотивирующим) фактором экологически ориентированного развития сельской местности. Касательно этого приводятся два противоположных примера реализации планов развития сельской местности в Республике Словении.

Ключевые слова: сельская местность, новое понимание, экологически ориентированное развитие сельской местности, крестьянин - деятель.

Получено: в октябре, 1990 года.

Принято к печати: в декабре, 1990 года.

Статья впервые опубликована в журнале *Sociologija sela (Социология деревни)*, Загреб, Vol. 28, 1990, № 109/110, стр. 173-183.